

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 การประเมินผลกระทบสังคม

Barrow, C.J., (1997) และ Canter, L., (2000) กล่าวว่าโดยสรุปก็คือ ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการของมนุษย์ในการดำรงชีวิต การทำงาน การแสวงปัจจัยพื้นฐาน การเล่น และความสัมพันธ์กับผู้อื่น

การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment : SIA) หรือเรียกโดยย่อ SIA เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาผลกระทบโครงการที่จะเกิดขึ้นในชุมชน คนที่อาศัยในชุมชนและสังคม SIA จะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่ และให้เกิดประโยชน์รวมถึงลดผลกระทบทางลบแก่ชุมชน และสังคมให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่(Barrow, C.J., 1997; Canter, L., 2000)

2.2 ประเด็นการศึกษา SIA

การเก็บข้อมูลด้วยระบบ GIS ซึ่ง Bolstad, P. (2005) ได้อธิบายการเก็บข้อมูลผลกระทบโดยสรุปไว้ว่า

- ผลกระทบด้านประชากร (Demographic Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่กำหนดคุณลักษณะของประชากร
- ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ - สังคม (Socio-Economic Impacts) เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับรายได้ อัตรา/รูปแบบการจ้างงาน ราคาสินค้า/บริการ
- ผลกระทบทางสถาบัน (Institutional Impacts) เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับความต้องการการบริการของรัฐหรือองค์กรเอกชนในเชิงสาธารณะ
- ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแลการทำมาหากินที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิม

- ผลกระทบด้านความสัมพันธ์หญิงชาย (Gender Impacts) เป็นการเปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญกับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่มีบทบาทต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ - สังคม (Bolstad, P., 2005)

2.3 ระเบียบวิธีการการศึกษา SIA Dalal-Clayton, B. and Sadler, B. ได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

- เน้นเทคนิค
  - เน้นชุมชนสัมพันธ์หรือการมีส่วนร่วมของสาธารณะชน
- วิธีการทางชุมชนสัมพันธ์ ยึดหลักการที่ว่า
- เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบได้เข้าใจและตระหนักในสภาพการณ์ทางสังคมที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันและอนาคต
  - สร้างจิตสำนึกของผู้ได้รับผลกระทบและพัฒนาความสามารถในการสื่อคุณค่าและความปรารถนาต่อผู้ตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Dalal-Clayton, B. and Sadler, B., 2005)

2.4 ขั้นตอนการประเมินผลกระทบทางสังคม โดยใช้กรอบแนวความคิดของ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2552) ซึ่งได้รวบรวมเอาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่างๆไว้ ดังนี้

2.4.1 หลักการสรุปข้อมูลลักษณะโครงการ โดย Environment Agency (EA) (2003)

- ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ
- ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการ
- ข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ
- ข้อมูลอื่นๆ

(Environment Agency (EA), 2003)

2.4.2 ทฤษฎีการสำรวจทางสังคมเบื้องต้น โดย Burdge, Rabel J. (2004)

การจัดทำรายงานเบื้องต้นประกอบด้วย การประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการประเมินสภาพสังคมอย่างเร่งด่วน (Burdge, Rabel J. 2004)

2.4.3 การตั้งข้อสังเกตผลกระทบทางสังคม โดยหลักการของ Becker, H. A., (1997)

- โครงการเคยมีประวัติเกี่ยวข้องกับชุมชนมาก่อนหรือไม่
- โครงการมีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับความต้องการคาดหวังของชุมชนหรือไม่
- โครงการจะช่วยแก้ปัญหาสำคัญของชุมชนหรือไม่

- โครงการจะทำให้คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ และสุนทรียภาพที่ชุมชนให้ความสำคัญ
- โครงการจะทำให้คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และสุนทรียภาพในชุมชนที่สังคมส่วนร่วมให้

ความสำคัญ

(Becker, H. A., 1997)

และการคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น คือการใช้กิจกรรมของโครงการสร้างตารางคาดการณ์ผลกระทบ และการนำตารางคาดการณ์ผลกระทบไปปรึกษาหารือกับชุมชนในพื้นที่โครงการ(Becker, H. A., 1997)

2.4.4 การสร้าง Baseline data ของ Howitt, Richard (2003)

ต้องสรุปแนวทางปฏิบัติในการสร้าง Baseline data โดยให้ความสำคัญกับกลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่คาดการณ์ไว้ จากนั้นจึงหาข้อมูลอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเพื่อเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณตามความเหมาะสม โดยใช้โอกาสในการเก็บข้อมูลปรึกษาหารือ (Howitt, Richard 2003)

2.4.5 การประเมินผลกระทบ

ในขั้นตอนนี้ Mayoux, L & R. Chambers (2005) ได้จัดทำ SIA มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ

- ประเมินว่าผลกระทบนั้นมีโอกาสที่จะเกิดในขอบเขตและมีลักษณะความรุนแรงที่คาดการณ์ไว้หรือไม่ โดยพิจารณา Baseline data
- ประเมินผลกระทบทางสังคมต่างๆ โดยเปรียบเทียบชุมชนที่รับผลกระทบจากโครงการ และแสดงวิเคราะห์ผลกระทบทางบวกและทางลบ กรณีที่มีการอพยพย้ายถิ่นให้เปรียบเทียบสภาพและโอกาสในชุมชนเดิมกับพื้นที่รองรับใหม่ และนำเสนอภาพรวมผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบของโครงการ (Mayoux, L & R. Chambers, 2005)

2.4.6 การปรับปรุงร่างรายงาน SIA ให้เป็นรายงาน SIA จากการศึกษาของ Taylor CN, Bryan CH & Goodrich CG. (2004) มีขั้นตอนดังนี้คือ

- ตรวจสอบข้อมูลอื่นๆที่คัดค้านกับข้อมูลที่ปรากฏในร่างรายงานและปรับปรุงให้ถูกต้อง
- เพิ่มเติมหรือปรับปรุงรายงาน ตามข้อคิดเห็นที่ได้รับจากฝ่ายต่างๆในกรณีที่ไม่สามารถทำได้ให้บันทึกไว้พร้อมแสดงเหตุผล
- เพิ่มเติมหรือปรับปรุงรายงานตามข้อมูลใหม่หรือข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไป

(Taylor CN, Bryan CH & Goodrich CG., 2004)

Environment Agency (EA) (2003) และ Roche, C., (1999) ได้แนะนำให้มีการติดตามตรวจสอบผลกระทบและการปฏิบัติตามมาตรการลดและชดเชย ผลกระทบระหว่างการก่อสร้างและการดำเนินการ หลังจากได้รูปแบบการปรับปรุงโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย (Environment Agency (EA), 2003; Roche, C., 1999)

2.5 แนวทางการศึกษา SIA ของธนาคารโลก

- 1) ระบุลักษณะโดยทั่วไปของสังคม วัฒนธรรม และประชากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม
- 2) อธิบายลักษณะขององค์กรทางสังคมที่ดำเนินกิจกรรมทางการผลิต
- 3) ประเมินการยอมรับทางวัฒนธรรมของประชาชนที่มีต่อกิจกรรม
- 4) คิดค้นยุทธศาสตร์ในการเพิ่มระดับการยอมรับกิจกรรมนั้นๆ
- 5) พิจารณาว่ายังมีประชากรกลุ่มใดอีกหรือไม่ที่อาจได้รับผลกระทบจากกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรที่มีลักษณะพิเศษ หรือมีความอ่อนไหวสูงต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Kirkpatrick, C. and Lee, N., Editors, 1997)

2.6 การประเมินผลกระทบทางสังคมแบบมีส่วนร่วม

Becker, H and F Vanclay (2003) เสนอประเด็นที่ต้องนำเสนอ ดังนี้

- 1) ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่
- 2) แนวทางการทำ EIA แบบมีส่วนร่วม
- 3) การตีความหรือการสร้างความหมายของข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ได้มา

แนวทางการทำ SIA ทางสังคมแบบมีส่วนร่วม โดย Langston, C and Ding, K (ed). (2001) ได้ยกตัวอย่างกรอบการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) ความเชื่อมโยงด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพและชีวภาพและสภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้ที่คาดว่าจะได้ประโยชน์และเสียประโยชน์หลายระดับได้แก่ กลุ่มคน ชุมชน ครอบครัว เพศ และวัย โดยสามารถแยกแยะกลุ่มที่คาดว่าจะได้ประโยชน์จากโครงการ
- 2) การประเมินจะครอบคลุมใน 3 มิติได้แก่ 1) วิธีการดำรงชีพของกลุ่มต่างๆ 2) ผลกระทบที่คาดว่าจะจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศต่อกลุ่ม และ 3) มาตรการลดผลกระทบและการติดตามตรวจสอบ (Langston, C and Ding, K (ed), 2001)

2.7 การท่องเที่ยวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

2.7.1 การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นแนวความคิดที่เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ และยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษอื่นๆที่ให้ความหมายเช่นเดียวกัน ที่สำคัญได้แก่ Nature Tourism, Biotourism, Green Tourism เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวดังกล่าวล้วนแต่เป็นการบ่งบอกถึง การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable tourism) ซึ่งจากการประชุม Globe 1990 ณ ประเทศแคนาดาได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยว แบบยั่งยืนว่า "การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวน รักษาโอกาสต่างๆของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย" โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยว ที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว อีกทั้งต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวต่างๆ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม แห่งประเทศไทย, 2539) สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีบุคคลหรือองค์กรต่างๆให้ความหมายและคำจำกัดความไว้มากมาย เป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่งและได้รับการอ้างอิงถึงเสมอ ที่สำคัญมีดังนี้

Ceballos Lascurain (1991) อาจจะเป็นคนแรกที่ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "เป็นการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ธรรมชาติ แต่มีวัตถุประสงค์ เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติ เหล่านั้น" (Ceballos Lascurain, 1991)

Fennell, D.A. (1999) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวแบบอิงธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีเงินทุนสำหรับการปกป้องดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น พร้อมทั้งให้การศึกษาและ สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม" (Fennell, D.A., 1999)

Honey, M. (1999) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของ ระบบนิเวศและในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น" (Honey, M., 1999)

Mader, R. (2004) ได้ปรับปรุงคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ The Ecotourism Society ให้สั้นและรวบรัด แต่มีความหมายสมบูรณ์มากขึ้นคือ "การเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่ง ธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตความเป็น อยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น" (Mader, R., 2004)

Merg, M. (1999) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ การท่องเที่ยว ธรรมชาติที่ ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่า การ รักษา ระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้นหมายถึง การบันผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ (Merg, M., 1999)

Shores, J.N. (2003) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวที่มีความ รับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึงวัฒนธรรมของ ชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นด้วย" (Shores, J.N., 2003)

จากการให้ความหมายและคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติและ แหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อ โดยไม่ก่อให้เกิด การรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่นเพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลิน ไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาส ทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย

2.7.2 การท่องเที่ยวเชิงยั่งยืน

การท่องเที่ยวในปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลาย และเติบโตไปเรื่อยๆ แต่ทว่าหากนักท่องเที่ยวขาด ความตระหนัก ระมัดระวังด้านสิ่งแวดล้อม ปล่อยปละละเลย มักง่าย หรือแม้กระทั่งกระทำการใดๆ ที่ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่มีผลกระทบในด้านลบ ก็ย่อมเป็นสาเหตุของการทำลายสถานที่ท่องเที่ยว แหล่งทรัพยากร หรือชุมชนต่างๆ เสื่อมโทรมลงไป การท่องเที่ยวเชิงยั่งยืน จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการรณรงค์ปลูก จิตสำนึกให้เกิดขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

การที่นักท่องเที่ยวไปเที่ยวโดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ และเมื่อพูดถึงเรื่องนี้ ก็ยังสามารถไปผสมผสานกับเรื่องของ Green Tourist กลายเป็น การท่องเที่ยวเชิงยั่งยืน ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ชุมชน และสังคม โดยไม่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิมที่เป็นอยู่ (Simmons, D, G., 1999)